Prof. dr hab. Eugeniusz Rydz
Katedra Polityki Ekonomicznej i Regionalnej
Wydział Nauk Ekonomicznych
Politechniki Koszalińskiej w Koszalinie

Ocena rozprawy doktorskiej mgr Marty Maro-Kulczyckiej pt. „Przestrzeń turystyczna studentów specjalności geografia turyzmu oraz kierunku turystyka i rekreacja uniwersytetów polskich" wykonanej w Instytucie Geografii Miast i Turyzmu Wydziału Nauk Geograficznych Uniwersytetu Łódzkiego pod kierunkiem prof. zw. dr hab. Stanisława Liszewskiego.

Przedstawiona do oceny praca jest obszernym studium liczącym 226 stron (wraz z rysunkami i bibliografią) tekstu, 67 tabel statystycznych, 79 rysunków i 7 załączników (wzory ankiet, spisy przedmiotów i spisy ćwiczeń terenowych na badanych kierunkach studiów, szczegółowa charakterystyka społeczno-demograficzna respondentów oraz przykłady map wyobrażeniowych). Spis literatury dołączony do tekstu obejmuje 179 pozycji w języku polskim, w tym 21 w językach obcych, głównie w j. angielskim. Na prace te Autorka powołuje się w odpowiednich fragmentach rozprawy. Należy stwierdzić, że dyskusja nad kwestiami podjętymi w rozprawie a ich odzwierciedleniem w literaturze ma charakter dojrzały, świadczący o właściwym opanowaniu przez Autorkę warsztatu badawczego odpowiedniego do metodycznego poziomu współczesnej geografii turyzmu.

Podstawowym celem rozprawy Pani mgr Marty Maro-Kulczyckiej jest identyfikacja przestrzeni turystycznej studentów specjalności geografia turyzmu oraz kierunku turystyka i rekreacja uniwersytetów polskich, a także określenie związków pomiędzy tą przestrzenią a cechami demograficznymi respondentów, ich miejscem studiowania (miasto, uczelnia) programem studiów, jak również miejscem pochodzenia i stałego zamieszkania. Dla osiągniecia tego celu Autorka sformułowała trzy hipotezy robocze (str. 3).

1. Przestrzeń turystyczna badanej grupy studentów jest zróżnicowana i w dużym stopniu zależna od ośrodka akademickiego, w którym studiują. Wpływ na to mają: położenie geograficzne ośrodka oraz program nauczania zrealizowany podczas studiów.

2. Miejsce i obszary poznane w czasie studiów w ramach zajęć terenowych są częściej odwiedzane przez studentów w celach turystycznych i lepiej oceniane niż inne regiony.
3. Percepcja przestrzeni turystycznej miasta w którym się studiuje zależy od miejsca pochodzenia i stałego zamieszkania studentów. Osoby pochodzące z miasta, w którym studiują, mają mniejszą znajomość jego przestrzeni turystycznej niż studenci przyjezdni.

Weryfikacja przyjętych hipotez wymagała: identyfikacji realnej i percepcyjnej przestrzeni turystycznej respondentów, określenia związków między cechami społeczno-demograficznymi respondentów a miejscem ich pochodzenia i studiowania, a także analizy programów nauczania oraz ich wpływu na zachowania turystyczne.

Rozważania metodologiczne i teoretyczne wraz z obszernym omówieniem literatury w zakresie geografii turyzmu i socjologii zajmują aż 43 strony maszynopisu. W mojej ocenie Autorka dokonała interesującego przeglądu ważniejszych nurtów badawczych w polskiej i anglosaskiej literaturze geograficznej, a odnoszących się do pojęcia przestrzeni turystycznej. Wnikliwie zaprezentowała również zastosowane metody badawcze, omówiła organizację i przebiegu badań oraz dokonała oceny materiałów źródłowych. Właściwy dla tej części dysertacji jest także przegląd literatury dotyczący badanych ośrodków akademickich, w tym aktywności turystycznej różnych grup społecznych.

W rozdziale pt. „Uczelnie jako kreatorzy przestrzeni turystycznej studentów" Autorka zaprezentowała krótką historię kształcenia w zakresie turystyki w polskich uczelniach państwowych ze szczególnym uwzględnieniem ośrodków objętych badaniami. W rozdziale tym dokonano ponadto analizy programów nauczania w badanych 16 uczelniach oraz wskazano profile nauczania (Rys. 12). Korzystne podsumowanie treści tego rozdziału stanowi Rys. 13 i Rys. 14, które prezentują ocenę poziomu zdobytej wiedzy w trakcie studiów na badanych uczelniach. Podzielam pogląd Autorki dysertacji, że kierunki turystyczne w polskich uczelniach rozwijały się w oparciu o różne podstawy programowe, co moim zdaniem rzutować może na stopień przygotowania zawodowego absolwentów.

W kolejnym trzecim rozdziale pracy dokonano wnikliwej i interesującej charakterystyki społeczno-demograficznej respondentów, uwzględniono m. in. strukturę płci i wieku, sytuację rodzinną i finansową, aktywność zawodową oraz miejsce pochodzenia oraz aktualnego zamieszkania. Po zebraniu oraz weryfikacji poprawności wypełniania kwestionariuszy ankiet pozyskano materiał badawczy od 480 studentów specjalności

geografia turyzmu, turystyki i rekreacji oraz międzynarodowych stosunków gospodarczych z wszystkich badanych ośrodków akademickich.

Prowadzone analizy pozwoliły Autorce z jednej strony stworzyć szczegółowy obraz społeczno-demograficzny respondentów określony przez 13 cech, co bardzo dobrze zostało zaprezentowane na str. 76-77 pracy, z drugiej pozwoliło potwierdzić wcześniej sformułowaną tezę, że czynnikami różnicującymi badaną grupę studentów jest przede wszystkim miejsce pochodzenia oraz aktualnego zamieszkania, a także typ oraz lokalizacja uczelni. Istotnym czynnikiem różnicującym okazała się również sytuacja materialna, która wymuszała podejmowanie aktywności zawodowej przez studiujących.

Właściwą część pracy ściśle związaną z jej tematem przedstawiono w czterech rozdziałach (str. 79-200), które generalnie koncentrują się na badaniach przestrzeni wyjazdów turystycznych studentów, a także percepcji przestrzeni turystycznej przez respondentów.

W rozdziale czwartym Autorka podjęła bardzo ważny problem dotyczący przestrzeni wyjazdów terenowych w trakcie studiów. Zajęcia w terenie podzieliła na ćwiczenia terenowe i praktyki zawodowe, co uważam za bardzo istotne, bowiem pierwsze z nich mają charakter wyjazdów grupowych, podczas gdy praktyki zawodowe dotyczą indywidualnych osób. W mojej ocenie słusznie Autorka skoncentrowała uwagę na analizie przestrzennego rozmieszczenia miejsc wyjazdów na ćwiczenia terenowe, bowiem jak sama pisze „ to one pokazują rolę twórców kierunków studiów w kształtowaniu przestrzeni poznawanej przez studentów w ramach zajęć" str.79. Bardzo interesujące pozostają wyniki przeprowadzonych badań, które jednoznacznie wskazują, że zróżnicowane programy nauczania w poszczególnych ośrodkach naukowych przyczyniają się do dużego rozproszenia miejsc wyjazdów na ćwiczenia terenowe. Podzielam pogląd Autorki, że fakt dużego rozproszenia miejsc wyjazdów na ćwiczenia terenowe należy interpretować pozytywnie. Oznacza to bowiem, że organizatorzy kierunków studiów starają się nie poprzestać na promocji studentom najbardziej oczywistych, często wręcz banalnych miejsc. Za korzystny aspekt należy moim zdaniem, uznać także poznawanie przez studentów atrakcji turystycznych o charakterze regionalnym, co w przyszłości przyczynić się może do rozwoju turystyki na tych obszarach.

Najbardziej wartościowym poznawczo w mojej ocenie pozostaje rozdział piąty. Są to ważne i oryginalne badania dotyczące indywidualnej przestrzeni wyjazdów turystycznych studentów. Do prezentacji podjętego problemu badawczego Autorka zastosowała wielowątkową analizę, której elementy zostały wymienione na str. 92. Dodatkowo została ona

wzbogacona licznymi metodami statystycznymi, kartograficznymi oraz idiograficznymi. Prowadzone wnikliwe badania pozwoliły Autorce w końcowej części rozdziału na stworzenie modeli aktywności turystycznej studentów.

Jak wynika z prowadzonych badań w okresie 2007-2012 respondenci wzięli udział w 3032 wyjazdach turystycznych – 1769 krajowych oraz 1287 zagranicznych. W celu dokładnego określenia poziomu aktywności turystycznej badanych studentów oraz wskazania ewentualnych różnic pomiędzy respondentami z różnych ośrodków akademickich Autorka dysertacji z powodzeniem wykorzystała wskaźniki aktywności turystycznej netto, częstotliwości wyjazdów oraz zintegrowany wskaźnik aktywności turystycznej studentów (ZWA). Szczegółowa analiza wskaźników posłużyła Autorce do określenia cech wyjazdów turystycznych respondentów m. in. motywów wyjazdów, długości i sezonowości wyjazdów, a także wskazania rodzaju zakwaterowania i form turystyki uprawianych podczas wyjazdów.

Równie ciekawą interpretację zawiera podrozdział 5.3. dotyczący analizy wewnątrzkrajowej przestrzeni turystycznej studentów poszczególnych uczelni w latach 2007-2012. Z przeprowadzonych badań wynika, że wyjazdy krajowe studentów były zróżnicowane pod względem ich cech, jak i rozmieszczenia przestrzennego miejsc docelowych. Charakteryzowały się one niewielkim rozproszeniem, co potwierdziły wysokie wartości współczynnika koncentracji Lorenza (Tab. 35), (Rys. 43, Rys. 44). Najczęściej odwiedzane były woj. małopolskie i dolnośląskie – ponad 65% ogółu wyjazdów. Natomiast spośród prawie 190 odwiedzanych miejsc, najpopularniejsze okazały się Zakopane i Gdańsk.

Na szczególna uwagę zasługuje i w mojej ocenie w dużym stopniu podnosi wartość pracy porównanie badań Autorki dotyczących miejsc i cech wyjazdów z koncepcją regionalizacji turystycznej Polski opracowaną przez S. Liszewskiego. Wyniki badań jednoznacznie potwierdziły, że regiony metropolitalne w istocie mają charakter wielofunkcyjny i całoroczny, podczas gdy w regionach wypoczynkowo-rekreacyjnych widoczna jest większa sezonowość i dominuje funkcja wypoczynku (czynnego bądź biernego, Rys. 48-49).

Przeprowadzone przez Autorkę dysertacji badania potwierdziły dość wysoką aktywność respondentów w podróżach zagranicznych. Łącznie wyjazdy poza Polskę stanowiły 42,4% wszystkich wyjazdów turystycznych. Szczegółowe analizy zgromadzonych oryginalnych materiałów źródłowych pozwoliły nie tylko określić odsetek studentów badanych uczelni w wyjazdach zagranicznych, ale również wskazać kraje najczęściej odwiedzane. Zdecydowanie najpopularniejszym celem wyjazdów respondentów (pod względem liczby uczelni) okazała się Hiszpania, którą w latach 2007-2012 minimum raz

odwiedzili studenci wszystkich badanych ośrodków. W oparciu o przeprowadzone badania Autorka dokonała typologii miejsc wyjazdów zagranicznych i wyróżniła 23 państwa kanoniczne, 2 popularne, 8 powtarzalnych, 12 rzadkich oraz 25 unikatowych (Rys. 50).

W oparciu o wielowątkowe analizy wskaźników w podsumowaniu tego wartościowego dla całości pracy rozdziału Autorka stworzyła syntetyczne uogólnione modelowe aktywności turystycznej respondentów, przygotowując 5 zestawień – dla całej zbiorowości oraz po jednym dla każdego z czterech typów badanych uczelni. Do graficznej prezentacji modeli wykorzystano typogram F. Uhorczaka, dający możliwość jednoczesnego porównania ze sobą cech o charakterze ilościowym oraz jakościowym (Rys. 52, Tab. 44).

Ze wszech miar bardzo dobry dobór jedenastu cech w podziale na 10 klas wartości dla każdej cechy (Tab.43, Rys.52) umożliwił przygotowanie rozwiązań modelowych aktywności turystycznej dla poszczególnych typów uczelni tj. uniwersytetów, uczelni pedagogicznych, akademii wychowania fizycznego, uniwersytetów ekonomicznych oraz całej badanej zbiorowości. Szczegółowe rezultaty badań zostały przedstawione na str. 131-132 dystertacji. Czytelnym uzupełnieniem tekstu są tu liczne, wykonane różną techniką ryciny, ilustrujące przestrzenny rozkład analizowanych cech i zjawisk. Przy tej okazji należy generalnie stwierdzić, że starannie opracowana część graficzna jest jedną z mocniejszych stron recenzowanej rozprawy.

Bardzo interesujący i istotny dla całej pracy jest rozdział szósty poświęcony postrzeganiu przestrzeni turystycznej przez respondentów. Percepcyjna przestrzeń turystyczna badanych studentów rozpatrywana była na dwóch płaszczyznach. Pierwszą z nich stanowiła percepcja przestrzeni turystycznej Polski, zaś druga miała zasięg lokalny i ograniczała się do przestrzeni turystycznej miast, w której studiują respondenci. Bogata dokumentacja faktograficzna wykorzystanie zastosowanych przez Gaulda i White'a (1986) i zmodyfikowaną przez Mordawę (2000) metod pozwoliły Doktorantce na określenie atrakcyjności turystycznej województw według studentów z badanych ośrodków akademickich (Rys. 54), określenie atrakcyjności turystycznej wybranych miast (Rys. 55) oraz wskazanie najważniejszych atrakcji turystycznych Polski. Znaczącym osiągnięciem Autorki jest przygotowanie w oparciu o zgromadzony materiały zbiorczej mapy percepcji turystycznej Polski (Ryc. 58), a także map percepcji turystycznej Polski przez poszczególne typy uczelni (Rys. 60 i Rys. 61). Prowadzone badania potwierdziły istnienie, jak pisze Autorka na str. 146 swoistego kanonu przestrzeni turystycznej Polski, trwale zapisanego w świadomości różnych grup społecznych. Pewne różnice w percepcji przestrzeni turystycznej

Polski pojawiają się w odniesieniu do atrakcji i obszarów turystycznych o zasięgu regionalnym.

Równie interesujący pozostaje podrozdział 6.2 pracy, w którym Autorka analizuje postrzeganie przez studentów przestrzeni turystycznej miast ich studiowania. Ocenę miast studiowania moim zdaniem trafnie przedstawia w trzech ujęciach tj. wartościującym, strukturalnym i symbolicznym. Szerokie spektrum prowadzonych analiz zwieńczają dobrze sformułowane wnioski (str.178-181). Ta część pracy może mieć utylitarne znaczenie i stanowić podstawę do dalszych badań porównawczych.

Tematem siódmego rozdziału rozprawy jest przestrzeń turystyczna respondentów i jej determinanty. Zgodnie z przyjętymi założeniami przestrzeń turystyczna analizowana jest w rozprawie na trzech wzajemnie uzupełniających się płaszczyznach – miejsc wyjazdów terenowych na studiach, miejsc wyjazdów turystycznych respondentów oraz miejsc postrzeganych przez nich jako obszar turystyczny. Autorka wykorzystując z powodzeniem zmodyfikowaną procedurę tabeli znaków opracowała interesujące wizualizacje przestrzeni turystycznych studentów w podziale na typy uczelni. Przygotowane niezwykle starannie kartogramy posłużyły do potwierdzenia tezy, iż przestrzenie turystyczne respondentów są zróżnicowane, ale również posiadają cechy wspólne (dotyczy to głównie przestrzeni o charakterze percepcyjnym i realnym) i rozłączne (regiony, które nie stanowią przestrzeni turystycznej studentów).

Za oryginalne i twórcze uważam porównanie stworzonej metodą AHP (Analytic Hierarchy Process) mapy atrakcyjności turystycznej regionów (powiatów) na podstawie badań studentów z mapą ilustrującą liczbę korzystających z miejsc noclegowych. Takie bowiem podejście daje możliwość realizacji celów praktycznych w pracach naukowych.

Równie ciekawą interpretację stanowi analiza czynników determinujących przestrzeń turystyczną respondentów (str. 191-200). Podzielam opinię Autorki, że do najważniejszych czynników wpływających na zróżnicowanie poziomu aktywności turystycznej należą cechy społeczno-demograficzne (Tab.66), istotną rolę w kształtowaniu przestrzeni turystycznej odgrywa także lokalizacja geograficzna uczelni jak i jej typ oraz realizowany program studiów. Słuszny moim zdaniem pogląd prezentuje Doktorantka w oparciu o przeprowadzone wnikliwe analizy, że wiedza wyniesiona ze studiów odgrywa znacząca rolę w organizowaniu własnych wyjazdów turystycznych. Można więc stwierdzić, że wpływ ćwiczeń terenowych na percepcyjną i rzeczywistą przestrzeń respondentów był najbardziej widoczny w przypadku miejscowości ogólnie mniej popularnych - im mniej uczelni odbywało w danym miejscu ćwiczenia terenowe, tym wpływ ten był większy. To z kolei wskazuje na sens i potrzebę

takiego kształtowania programów nauczania na studiach z zakresu turystyki, aby studenci poznawali miejsca oryginalne i unikatowe.

W podsumowaniu (dość obszernym) Autorka wyprowadza głównie wnioski, które generalnie potwierdzają hipotezy badawcze – odpowiadają na pytania zawarte we wstępie opracowania. Są to następujące, ważniejsze stwierdzenia:

- uczelnie prowadzące studia z zakresu geografii turyzmu/turystyki i rekreacji są kreatorami przestrzeni turystycznej, zarówno bezpośrednimi (miejsca odbywania ćwiczeń terenowych), jak i pośrednimi – poprzez wywieranie wpływu na wybór miejsca wyjazdów turystycznych oraz percepcję przestrzeni turystycznej;

- badania ankietowe wykazały, że percepcja przestrzeni turystycznej miasta studiowania istotnie zależała od miejsca pochodzenia respondenta, jednakże związek ten okazał się być odwrotny, niż zakładano we wstępie. To bowiem osoby, które pochodzą z miasta studiowania, miały lepszą znajomość jego przestrzeni oraz lepiej oceniały je pod względem atrakcyjności turystycznej. W związku z tym hipotezę tę można jedynie częściowo zweryfikować pozytywnie;

- pomiędzy słuchaczami z zakresu turystyki, prowadzonych w różnych polskich uczelniach zachodzą różnice w zakresie modeli aktywności turystycznej oraz użytkowej i postrzeganej przez nich przestrzeni turystycznej, rozumianej jako suma przestrzeni o charakterze percepcyjnym i realnym;

- mimo prowadzenia podobnych kierunków studiów – mury badanych uczelni opuszczają absolwenci o zróżnicowanych umiejętnościach i postawach wobec turystyki;

- analiza przestrzeni turystycznej studentów wskazuje na istnienie na obszarze Polski pewnych regionów, które można określić mianem nieturystycznych, stanowiących swoiste „białe plamy" w świadomości respondentów i w miejscach ich wyjazdów turystycznych.

Szkoda, że na zakończenie tych rozważań Autorka nie nakreśliła przyszłościowych kierunków aktywizacji turystycznej regionów o mało popularnej wśród studentów przestrzeni turystycznej. To z kolei jak sadzę wiąże się z wymiarem godzin dydaktycznych na ćwiczenia terenowe. Może warto postulować o wzrost liczby zajęć terenowych, bowiem jak wynika z dysertacji przestrzeń turystyczna poznana w czasie zajęć grupowych jest ponownie odwiedzana przez studentów w ramach wyjazdów indywidualnych.

Mam również pewną uwagę natury dyskusyjnej, którą ewentualnie Autorka dysertacji uwzględnić może w przyszłej pracy naukowej a dotyczy ona porównania przestrzeni turystycznej młodzieży gimnazjalnej czy licealnej z przestrzenią turystyczną studentów.

Rozprawa doktorska mgr Marty Maro-Kulczyckiej stanowi intersujące rozwiązanie postawionego przez Autorkę zagadnienia naukowego. Pomysł badawczy poddania analizie przestrzeni turystycznej studentów specjalności geografia turyzmu oraz kierunku turystyka i rekreacja uniwersytetów polskich a także określenie związków pomiędzy tą przestrzenią a cechami demograficznymi respondentów, ich miejscem studiowania (miasto, uczelnia), programem studiów, jak również miejscem pochodzenia i stałego zamieszkania oceniam bardzo wysoko i uważam za znaczący walor całego dzieła. Świadczy to o dojrzałości Autorki jako badacza. Autorka zdała sobie sprawę ze złożoności tego problemu. Jako prawdziwy naukowiec podjęła jednak to wyzwanie badawcze i w mojej ocenie zamierzony cel osiągnęła.

Dużym osiągnięciem Autorki jest pomysł na przeprowadzenie szeroko zakrojonych badań terenowych, które umożliwiły zebranie wiarygodnego materiału empirycznego. Zarówno przeprowadzanie badań ankietowych wśród studentów 16 uczelni na których prowadzono studia w zakresie turystyki i rekreacji a także zgromadzenie materiałów źródłowych dotyczących programów nauczania – siatek godzin, informatorów ECTS i ich analizę uważam za ogromny sukces Autorki.

Niewątpliwym walorem pracy są nie tylko materiały źródłowe, ale również metody statystyczne, które Autorka wykorzystała przy opracowaniu tych materiałów. Należy tu również podkreślić, że analiza zróżnicowania przestrzennego wszystkich omawianych w pracy cech odbywała się w oparciu o stałe jednostki przestrzenne. Analiza statystyczno-kartograficzna zgromadzonych materiałów empirycznych jest wszechstronna i wyczerpująca.

Walorem pracy obok starannie opracowanej części graficznej jest analiza wyjaśniająca poszczególne badane zjawiska i procesy. Autorka każdorazowo starała się wyjaśnić przyczyny prezentowanych zmian czy zjawisk, sięgając do literatury, a także do opracowań umożliwiających wyjaśnienie i zrozumienie prezentowanego procesu. Bardzo interesujące badania przeprowadziła Autorka nad zróżnicowaniem przestrzennym wyjazdów turystycznych respondentów (Rozdział 5). Generalnie analizy cząstkowe wszystkich badanych zjawisk zostały przeprowadzone poprawnie z dużą znajomością specyfiki miejsca, dając przekonywujące wyjaśnienia.

Recenzowana praca dotyczy ważnego w polskiej literaturze, lecz rzadko podejmowanego problemu badawczego, a dotyczącego przestrzeni turystycznej studentów specjalności geografia turyzmu lub samodzielnego kierunku turystyka i rekreacja prowadzonych w polskich uniwersytetach oraz akademiach wychowania fizycznego, uczelniach pedagogicznych i rolniczych, szkolących kadry dla turystyki na poziomie

wyższym.

Pod względem koncepcyjnym, materialnym i metodycznym praca jest bardzo wartościowa i wnosi nowe spojrzenie do badań nad przestrzenią turystyczną studentów. Raz jeszcze pragnę podkreślić dużą wartość metodyczną i umiejętność prowadzenia przez Autorkę trudnych badań terenowych. Pod tym względem praca może być uznana za wzorzec badawczy.

Podsumowując powyższe uwagi recenzyjne stwierdzam, że rozprawa Pani mgr Marty Maro-Kulczyckiej, w myśl Ustawy o stopniach i tytule naukowym, w pełni odpowiada wymogom prac doktorskich i dopuszczenie Jej do dalszych etapów przewodu doktorskiego. Z uwagi na wielowątkowe ujęcie słabo dotąd rozpoznanego tematu, a także ze względu na różnorodność metod i technik zastosowanych przy realizacji wytyczonych celów badawczych, stronę merytoryczną i estetyczną wnioskuje, by recenzowaną rozprawę uznać za wyróżniającą się i zasługującą w dużej części na opublikowanie.

prof. dr hab. Eugeniusz Rydz

Słupsk, dnia, 2.04.2015 r.